

**PUBLITISTIK MATNNING LISONOY TAHLILI VA TARJIMA
MUAMMOLARI (INGLIZ TILI MATBUOTI ASLIYATI VA TARJIMALRI
ASOSIDA)**

Дедабаева Дилдора Абдунабиевна
TURON Xalqaro Universiteti magistranti

ANNOTATSIYA: *Ushbu maqola umumiy matnlar tahlil qilish va tarjima qilishda duch kelgan muammolarni o'rganadi. (xususan ingliz tilidagi matbuot manbalari asosida.)*

Kalit so'zlar: *yaxlit murakkab jumla, aloq, muloqot, mustaqil, gaplar, gaplarning xususiyatlari, matn kogerentligi, strukturaviy ma'no, kommunikativ, yadro-mazmun*

**PROBLEMS OF ANALYZING AND TRANSLATING PUBLICISTIC
TEXTS (BASED ON ENGLISH-LANGUAGE PRESS)**

ANNOTATION: *This study delves into challenges encountered in the analysis and translation of publicistic texts, focusing particularly on those originating from English-language press sources.*

Keywords: *complex sentences, communication, dialogue, independent, clauses, characteristics of clauses, text coherence, structural meaning, communicative, core-content*

**ПРОБЛЕМЫ АНАЛИЗА И ПЕРЕВОДА ПУБЛИЦИСТИЧЕСКИХ
ТЕКСТОВ (НА ОСНОВЕ АНГЛОЯЗЫЧНОЙ ПРЕССЫ)**

АННОТАЦИЯ: *Данное исследование рассматривает проблемы анализа и перевода публицистических текстов, особенно тех, которые происходят из англоязычных источников прессы.*

Ключевые слова: Сложные предложения, коммуникация, диалог, независимые, предложения, характеристики предложений, согласованность текста, структурный смысл, коммуникативные, ядро-содержание.

KIRISH

Misollar o'rtasidagi fikr olishish, aloqa, muloqot yaxlit murakkab jumla asosida amalga oshadi. Yaxlit murakkab jumla matnning aloxida ko'rishini bo'lib mustaqil gaplar guruhidan tashkil topadi. Mustaqil gaplarning muayan guruhga ajralish o'z navbatida umumiy mazmun birligi butunligini yaratadi. Mazmun butunligi ma'lum maqsadga yo'naltirilganligi uchun tugal fikr anglatadi. Aynan fikr tugalligi yaxlit murakkab jumlaning aloxida olingan gapdan farqlovchi mezon xisoblanadi. Shuni aytish kerak-ki aloxida olingan gapning ko'rinishi sub'ekt-predikat, nominativ, kognitiv va kommunikativ kabi xususiyatlarni o'zida mujassamlashtirsada nisbatan tugal fikr anglatmaydi. Uning fikr butunligi yaxlit murakkab jumla tarkibida shakllanadi. Boshqa murakkab gaplarning bir qator ko'rinishlari bilan xamkorlikda yaxlit mazmun yaratadi. Mustaqil gaplar o'rtasidagi hamkorlik o'zaro mazmun va sintaktik jixatdan uzviy bog'lanish jarayonida namoyon bo'ladi. Demak, mazmuni sintaktik jixatdan o'zaro uzviy bog'langan aloxida olingan gapga nisbatan tugal fikr anglatuvchi, mustaqil gaplar guruhi yaxlit murakkab jumlaning tashkil etadi.¹

Gap ham yaxlit murakkab jumla ham sintagmatik planga mansub bo'lib muayyan qurilish modellari va ularning nutqda ifodalanishini nazarda tutadi. Shunga ko'ra ularning xar iikisi ham til va nutq birligi xisoblanadi. Yaxlit murakkab jumla termini xususiyatiga ko'ra mustaqil gaplar birikmasidan tashkil topgan gaplar guruhiga nisbatan sintagmatik va funksional yondoshishni nazarda tutadi.

Sintagmatik planda mustaqil gaplar birikmasi maxsus tartiblashtirilgan gaplar zanjirini aks ettiradi. Funksional planda bu birikma keng, yoyiq, tugal fikr ifodasini aks ettiradi. Shunday qilib yaxlit murakkab jumla (mikro matn) ayni paytda ham sitagmatik, ham funksional tushunchadir. Bu-maxsus tartibga solingan umumiy bir fikr anglatuvchi gaplarning tutash zanjiri. Matn yaxlitligi, qismlari o'rtasidagi o'zaro

¹ 1. Лингвистика текста I, II- части. «Международная конференция» М. МГППИЯ 1968г.

uzviy bog`lanish hozirgi zamon tilshunosligida matn kogerentligi nomi bilan yaratiladi. Bu termin yuritiladi. Bu termin lotin tilidagi "coharensbog`langan, o`zaro tutash" so`zidan olingan. Yaxlitlik yana molekulyar fizika termini bo`lmish "Kogeziya" orqali ham ifodalanadi. Kogeziya - molekulalarning jismda ulanishi. Matn yaxlitligi, bo`laklarning uzviy ulanishi yaxlit murakkab jumla bilan bir qatorda to`liq nutqiy asarga ham xosdir.

Biroq yaxlit murakkab jumla miqyosidagi matn kogerentligi yanada yaqqol ko`zga tashlanadi.

Matn kogerentligi strukturaviy, ma'no va kommunikativ yaxlitlik asosida namoyon bo`ladi. Yaxlitlikning har uchchala ko`rinishi shakl, mazmun va ifoda birikmasini tashkil qiladi.

MATN MA'NO YAXLITLIGI. MAVZU TUSHUNCHASI

Matn ma'nosi yaxlitligi uning mavzu birligida aks etadi. Mavzu asosida mujassamlashgan umumiy matn mazmuni yetadi. Mavzu- yadro-mazmun.

To`liq nutqiy asar mavzusi bilan (xususiy mavzular) alohida boblar, paragraflar, murakkab sintetik butunliklarning xususiy mavzulari o`rtasida faqat bilvosita aloqa mavjud. To`liq nutqiy asar temasi xususiy temalar arifmetik yig`indisi emas. Bu narsa badiiy adabiyot janrida yaqqol ko`zga tashlanadi. Ma'lumki, badiiy asar asosiy g`oyasi bevosita yozuvchi tomonidan bayon etilmasdan, faqat obrazlar sistemasi orqali inson xayoti yo`lining aniq tomonlari vositasida kitobxonga yetkaziladi. Shubxasiz, tabiat tasviri, inson tashqi qiyofasi tasviri, asar qaxramonlari xayoti yoki ichki kechinmalari haqidagi hikoyalar yig`indisi asar boblari, bo`laklari, yaxlit murakkab jumalari sifatida hech qachon to`liq nutqiy asar g`oyaviy tematik mazmuniga tenglashtirilmaydi.²

Xuddi shuningdek alohida boblarda, paragraflarda, abzaslarda, yaxlit murakkab jumalarda o`z aksini topgan xususiy temalar mexanik yig`indisi yirik publisistik asar yoki ilmiy ishning asosiy g`oyasini keltirib chiqarmaydi.

Yaxlit murakkab jumla asosidagi tema mayda xususiy tema hisoblanadi. Uning tarkibidagi mustaqil gaplar bir-birini mazmunan o`zaro to`latib umumiy

² Galperin I.R. *Tekst kak ob'ekt lingvisticheskogo issledovaniya*. M., 1981
www.tadqiqotlar.uz

hamkorlikda muayyan bir tema xosil etadilar. Alohida olingan mustaqil gap tema yarata olmaydi. Xolbuki uning tematik yo`nalishi yaxlit murakkab jumla tarkibida shakllanadi. Bu o`rinda quyidagi yaxlit murakkab jumlaning misol qilib keltirish mumkin.

1. U keldi. 2. Yana doimgidek eshik ostonasida devorga suyanganicha Sitorani chiqishini kutdi. 3. Bu galgi uchrashuvi qanday kecharkin. 4. Qiz 25 chiqishi bilan shoshilib xol-axvol so`radi. 5. Uzoq vaqt yo`q bo`lib ketgani uchun uzr so`radi. 6. Toshkentda nima ishlar qilib yurgani xaqida ozgina so`zlab berdi. 7. Qisqacha suhbatdan so`ng qizning vaqtini ko`p olmaslik uchun noiloj xayrlashib chiqib ketdi.

Yuqoridagi yaxlit murakkab jumla 7 mustaqil gapdan iborat bo`lib yagona mavzuni aks ettiradi. Unda mujassamlashgan yirik umumiy ma`no "Uchrashuv"dir. Umumiy yadro mazmun mustaqil gaplarning mazmuni va sintaktik jihatdan o`zaro uzviy tutashish orqasida bog`lanishi asosida yuzaga keladi. Gaplar o`rtasidagi bog`lanish zanjiri o`z ifodasini shakllanuvchi "u" tushunchasini ifodalovchi "keldi", "ketdi", "so`radi", "so`zlab berdi", "chiqib ketdi" so`zlari orasida o`z aksini topadi.

Yana bir xuddi shunday misol keltirish mumkin;

1. Xat yozdim.
2. Xat o`tgan galdagi singari oddiy.
3. Bir akaning singilga yozadigan xati edi.
4. Do`ppi uchun raxmat aytdim.
5. Bu yil otpuska vaqtida borolmasligimni aytdim.
6. O`zim ham qarindosh-urug`larni, ayniqsa Yodgorni sog`inganligimni aytdim.
7. So`z oxirida tez-tez xat yozib turishini iltimos qildim.

Ushbu yaxlit murakkab jumla 7(6) mustaqil gapdan iborat bo`lib, yagona temani aks ettiradi. Unda mujassamlashgan yig`iq umumiy ma`no "Xat"dir. Umumiy yadro mazmun mustaqil gaplarning mazmunan va sintaktik jihatdan o`zaro uzviy tutashish o`rtasida bog`lanishi asosida yuzaga keladi. Gaplar o`rtasidagi bog`lanish zanjiri o`z ifodasini takrorlanuvchi "Xat" so`zi hamda "men" tushunchasi

ifodalovchi "yozdim", "aytdim", "bildirdim", "o`zim", "iltimos qildim" so`zlari orasida o`z aksini topadi.³

Yaxlit murakkab jumla tarkibidagi takrorlanib keluvchi so`zlar mustaqil gaplarni bir-biriga bog`lovchi zanjir so`zlar bo`lib ilmiy adabiyotlarda rekkurent so`zlar (muntazam takrorlanuvchi so`zlar) deb 26 yuritiladi. Yanada oydinlik kiritish uchun quyidagi inglizcha yaxlit murakkab jumlaning olishimiz mumkin.

1. In New York there are a lot of good hotels.

2. Still if you do not want to get disappointed it is advisable to book accommodation beforehand by telephone or cable particularly if you are visiting the City in summer.

3. In that case you won't have to leave the hotel because there is no room which is always an unpleasant experience especially if you arrive late at night.

Bu jumladan esa uchta mustaqil gap bo`lib gaplar o`rtasidagi bog`lanish zanjiri o`z ifodasini takrorlanuvchi "hotel" va "you" tushunchasini ifodalovchi "there are", "do", "are visiting", "won't have to leave" so`zlari orasida o`z aksini topadi. Xullas, yaxlit murakkab jumla bir temali xususiyatga ega. Yaxlit murakkab jumlaning tashkil etgan gaplarni shu tema atrofida mujassamlanishi matn ma'no yaxlitligini yoki matn semantik izotopiyasini aks ettiradi. Bir jumladan ikkinchisiga o`tish, bir yaxlit murakkab jumladan ikkinchisiga utishni bildiradi. Shubxasiz, matn yaxlitligi o`z aksini muntazam takrorlanuvchi zanjir so`zlarda yoki rekkurentli nominasiyalarda topadi. Zanjir so`zlar rekkurentligi ularning so`zma-so`z takrorida, tematik yaqin bo`lgan so`zlar yoki sinonimlar ifodasida hamda pronominalizasiya asosida namoyon bo`ladi. Ushbu hollarning barchasida tema birligi yaxlit murakkab jumla tarkibidagi zanjir so`zlar referensiyasining o`xshashligini ta'min etadi. Boshqacha qilib aytganda, atoqli, turdosh otlar, olmoshlar va boshqalar yaxlit murakkab jumla doirasida yagona predmet yoki real borliqning elementi bilan bog`langan bo`ladi va shu asosda umumiy o`xshashlik xususiyatiga ega bo`ladi. Har safar bir yaxlit murakkab jumla doirasida yagona tema ichida qo`llanuvchi bir atoqli yoki turdosh

³ O`zbek tili stilistikasi, T., 1983; Qo`ng`urov R., Begmatov E., Tojiyev Yo., Nutqmadaniyati va uslubiyatasoslari. T., 1992.

otning o'zi hamda uning leksik sinonimlari yoki uni almashtirib kelgan olmoshlar bir predmetning o'zini yoki shaxsni nazarda tutadi.

Zanjir lementlarning yagona o'xshash referent bilan bog'liqligi tema birligini yaratadi. o'xshash referentlik xususiyati bilan bir qatorda implikasiya hodisasi ham tema birligini, butunligini yaratishda ishtirok etadi. Bu xodisa situativ aloqalar hamda bo'lakning butunicha bo'lgan munosabatlarida aks etadi. Misol uchun "Sohil bo'yida" yaxlit murakkab jumladagi "soxil" va "suvdan chiqayotgan ayol", "sigara", "tutashtirmoq", "chekmoq", "portsigar" kabi nominasiyalar asosida situativ aloqa, bog'lanish yotadi.

Misol uchun: "Cho'l xavosi injiqligi" Mehnat ham egiz, mashaqqat ham, deganlardek ertasi kuni cho'lquvarlar yana bir behalovat kunni o'tkazishdi. 1. Osmon tund edi. 2. Allaqaerdan qattiq shamol turdi-yu, guzarlarni chapparasta to'zg'itib, yomg'ir tomchilay boshladi. 3. Kun o'tmay, yomg'ir jalaga aylandi. 4. Durkin nihollari moviy dengiz mavjlaridek to'lqinlanib turgan dalalardan bir zumda fayz ko'tarildi. 5. G'ozalar shalpayib qoldi: biri yerga yopishgan, biri do'l urgan... (N.Mirzaev. Cho'lquvar bo'lish qiyin.)

Tabiatda sodir bo'ladigan obi-havo yuzaga keltirgan cho'lquvarlar behalovat kunini umumiy tushuncha "cho'l havosi injiqligi" ostida yig'iq mujassam xolatga keltirish mumkin.

Xuddi shu xolat uchun ingliz tilida quyidagi misolni keltirish mumkin; Frank Swain

1. Doctor Caswell took the information with his usual professional calm from his patient who was named Frank Swain. 2. The old gentleman was in pretty good health for a man of seventy. 3. But it was necessary to keep him from bying things. 4. His financial transaction always ended in failure, which was bad for his health. 5. But the old man hated it when somebody interfered in his affairs and ordered him to do things. (Text reading newspapaers listening to the radio). Bu yaxlit murakkab jumlada ham atoqli ot o'rnini olmoshlar bilan (va) ot so'z turkumiga mansub bo'lgan (The old gentleman) va (the old) so'zlari almashtirilgan yaxlit murakkab jumlada Frank Swain ning xolati, uning yoshi, kasbiy munosabatlari, savdo ishini

omadsizlikka uchrashi bilan sog`ligini yo`qotganligi va yana uni bir xarakterli xususiyati ya'ni kishilarning uning ishlariga aralashishlari va buyruq berishlarini yoqtirmasligi ham yoritib berilgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Galperin I.R. Tekst kak ob'ekt lingvisticheskogo issledovaniya. M., 1981.
2. O'zbek tili stilistikasi, T., 1983; Qo'ng'urov R., Begmatov E., Tojiyev Yo., Nutqmadaniyati va uslubiyat asoslari. T., 1992.
3. O'zbek tilining izohli lug'ati 1981.
4. Ўткир Ҳошимов. Дафтар хошиясидаги битиклар. –Т.: Шарқ, 2005.
5. To'xsonov M. Mikromatn va uning kommunikativ yahlitligi // O'zbek tili va adabiyoti, 1990, 5 - son, 66 - 69 - betlar.
6. Yo'ldashev M. Badiiy matnning lingvopoetik tadqiqi. Filol. fan. dokt...dis. - Toshkent, 2009.